

Arbejdsrapport

Kortlægning af den offentlige mediestøtte i Danmark

Beskrivelse af de danske støtteordninger til de trykte medier

Kommentar

Organisationen for Danske Videnskabsredaktører
ved Jørgen Burchardt 28/2 2009

Baggrund

Udredningsprojektet vedrørende den fremtidige offentlige støtte til medier har publiceret to statusnotater i form af arbejdspapirer om Kortlægning af den offentlige mediestøtte i Danmark. Disse notater har man bedt om at få kommentarer til.

Begge notater har hovedfokus på populære medier og især aviser og TV, mens mere seriøse og tunge medier inden for videnskabsformidling ikke har helt samme interesse. Ganske vist er det økonomiske kredsløb meget mindre omkring denne formidling (isoleret set), men da videnskabsformidlingens rolle er væsentlig i en vidensøkonomi som den danske, mener vi at området bør prioriteres højt.

Vi har forgæves forsøgt at få sekretærhjælp til udarbejdelse af oplysninger om videnskabsformidlingens område. Derfor må dette vores bidrag betragtes som et foreløbigt bidrag, som forhåbentlig vil kunne udvides til at få samme kvalitet, som det er tilfældet med oplysninger om aviser og TV.

Det ene notat har undertitlen "Beskrivelse af de danske støtteordninger til de trykte medier", hvilket vi i dette notat kommenterer.

Mediestøtte omkring videnskabsformidling

Dette arbejdspapir supplerer og kommenterer oplysningerne i "Beskrivelse af de danske støtteordninger til de elektroniske medier" ud fra videnskabsformidlingens synspunkt.

I det indledende afsnit vil videnskabsformidlingens generelle rolle kort blive omtalt samt de aktører, der findes på området. Herefter kommenteres de afsnit i beskrivelsen, som er relevant i relation til videnskabsformidling. Endelig afsluttes med selvstændige afsnit på områder, som beskrivelsen har overset.

1.1 Videnskabsformidlingens samfundsmæssige betydning

Videnskabsformidling, forskningskommunikation, forskningsformidling eller hvad man vælger at kalde det, er en accepteret del af værdiskabelsen i et samfund som det danske. Stort set alle områder i samfundet bygger på resultater skabt gennem forskning.

Forskningens økonomiske størrelse indikerer samtidig videnskabsformidlingens betydning. For 2009 har det offentlige bevilget 14,9 mia. kr. til forskning, mens det private erhvervsliv tilmed har en større andel på ca. 30 mia. kr. (27 mia. i 2006).

Disse 45 mia. kr. vil kun blive nyttiggjort, hvis der findes en videnskabsformidling til at kommunikere denne viden både i forskningsverdenen og i samfundet. Det var derfor naturligt, at rapporten "Forsk og fortæl" fra Videnskabsministeriet i 2004 anbefalede, at der skulle benyttes ressourcer i størrelsesordenen 2 % af forskningsmidlerne til forskningskommunikation – som aktuelt altså vil svare til 900 mio. kr.

1.2 625 videnskabelige tidsskrifter

En analyse af det danske mediebillede på tidsskriftsområdet afslører, at der findes i størrelsesordenen 625 danske tidsskrifter, som formidler videnskabelige resultater.¹

Det store antal skyldes ikke kun en spredning gennem en udbredt specialisering men også, at forskningens fødekæde ud i samfundet sker gennem et sindrigt system af tidsskrifter tilpasset samfundet og de respektive faglige områder. Forskningsformidling er sjældent den model, hvor et videnskabeligt tidsskrift leverer viden til et populært medie. Derimod foregår formidlingen i trapper fra højt videnskabelige tidsskrifter i den ene ende af spektret, til et noget mindre videnskabeligt, til et mere populært tidsskrift for til sidst at (nogle af) nyhederne ender i et massemedie.

---

¹ Jørgen Burchardt: "Fra universitet til samfund." 2007 og Jørgen Burchardt: "Selskaber og tidsskrifter. Forskningsformidlingens infrastruktur", 2007.

Tidsskrifterne er defineret ud fra, at danske forskere har bidraget i tidsskrifterne, og at tidsskrifterne i væsentlig grad udgives fra Danmark.

Fortegnelsen omfatter også tidsskrifter, som udelukkende udgives elektronisk. Deres antal lå i 2007 i størrelsesordenen 8.

1.3 Videnskabsformidlingen står politisk svagt

Videnskabsformidlingen har ikke nogen særlig stærk politisk indflydelse. På trods af områdets samfundsmæssige betydning er det meget svagt organiseret. Der har i mange år ikke været nogen egentlige talsmænd.

Årsagen skyldes blandt andet, at der er meget få professionelle udgivere i landet. Størstedelen af udgiverne er små foreninger og selskaber eller non-profit forlag. Der er ingen, som i deres arbejdstid har mulighed for at dyrke områdets interesser.

Man skulle tro, at de mange aktive redaktører – mere end 5.000 – kunne være aktive talsmænd for deres tidsskrifter. Det er ikke tilfældet, hvilket sikkert skyldes, at deres arbejde som redaktør udføres i fritiden inden for mange virkelig forskellige faglige miljøer.

Det har samtidig betydet, at der ikke har været udført nogen egentlig forskning i tidsskrifterne og deres betydning. Det er altså årsagen til, at disse arbejdsrapporter må undvære mange oplysninger og analyser.

Den politiske bevågenhed har været ringe fra Videnskabsministeriets side, men da forskningsbibliotekerne efterhånden gennem 10 år helt har overtaget områdets bevillinger og policy making med efterfølgende lobby, har de videnskabelige tidsskrifter det seneste år måtte rejse sig for at forsvare deres eksistens.

Organisationen for Danske Videnskabsredaktører er således ved at udvikle sig fra en protestbevægelse, og via en interimstyrelse er en proces sat i gang til en egentlig brancheorganisation. Af de potentielle 625 anslåede videnskabsformidlende tidsskrifter formodes de mest videnskabelige af tidsskrifterne at slutte op. Det vil i størrelsesordenen være 100 – 150 tidsskrifter som medlem, når aktiviteterne har løbet et par års tid.

2 Distributionsstøtte

Siden 1723 har danske publikationer modtaget distributionsstøtte fra staten, således at det danske samfund kunne være velforsynet med seriøs information. Ordningen fungerede i sine sidste år med et minimum af bureaukrati. Når et tidsskrift var omfattet af reglerne (om seriøsitet og min. fire udgivelser i et kalenderår) havde det automatisk en meget billig porto.

2.1 Konsekvenserne af distributionsstøttens fjernelse

Denne ordning blev i 2004 med meget kort varsel afskaffet, da regeringen ønskede at gøre PostDanmark klar til privatisering. Afskaffelsen skete uden nogen større offentlig debat eller undersøgelse af konsekvenserne. Alle tidsskrifter havde lagt deres budgetter efter det normale lave niveau for porto.

Af de mere end 800 tidsskrifter, der som konsekvens af beslutningen blev nedlagt², er mange videnskabelige tidsskrifter. For et tidsskrift betød portostøttens bortfald (og de samtidig resulterende portostigninger) en belastning af økonomien på ofte 20 % af indtægterne.

Stort set alle tidsskrifter blev ramt af bortfaldet, hvorfor man blev nødt til at etablere økonomiske nedskæringer i antallet af udgivelser, antallet af publicerede sider pr. år, sekretærhjælp til redaktionen m.v.

---

² Tal ifølge Danske Specialmedier.

Det har givet en forringelse af kvaliteten, hvilket igen har medført færre abonnenter. Nedgangsskruen var herved godt i gang.

Mange af de endnu eksisterende tidsskrifter lever på lånt tid efter den økonomiske katastrofe. Deres økonomi er negativ, og de vil kun kunne overleve indtil deres opsparede kapital er blevet spist op af de stadige underskud. Den sidste bladdød takket være portostøttens bortfald er endnu ikke set.

2.2 Store portostigninger - især for de små

Da PostDanmark ikke mere havde forpligtelser til at distribuere tidsskrifter til alle dele af landet til billige priser, forsvandt ikke alene det offentlige tilskud. Firmaet hævdede samtidig taksterne væsentligt.

Det har i den politiske debat været nævnt, at konkurrence på postmarkedet ville resultere i faldende priser. Denne påstand er imidlertid forkert – i hvert fald over for de små danske tidsskrifter.

Der er ganske rigtigt blevet etableret alternative firmaer med distribution af post af breve. Bring/CityMail er pt. det eneste reelle alternativ til PostDanmark, og det har ikke helt så høje distributionsudgifter som PostDanmark.

Dette kan flertallet af danske tidsskrifter imidlertid ikke drage nytte af. Bring/CityMail kræver at skulle distribuere minimum 500 stykker af en forsendelse, og da selskabet ikke engang dækker halvdelen af landet, skal et tidsskrift i realiteten have et oplag på mindst 1.200 eksemplarer, før at dette selskab overhovedet vil røre deres post.

PostDanmark har ligeledes indført lavere priser, men dette firma har endnu højere grænser for hvornår de lave priser bliver mulige.

2.3 Bladpuljen dækker ikke konsekvent videnskabelige tidsskrifter

Som kompensation for portostøttens bortfald blev Bladpuljen i stedet etableret. Imidlertid er videnskabelige tidsskrifter ikke nævnt som tilskudsmodtagere.³ Således kan tidsskriftet Kvinder, Køn og Forskning ikke modtage støtte, mens Inges Kattehjem årligt kan få 240.000 kr. og Dansk Golf Union 740.000 kr.

Støtte fra Bladpuljen dækker meget mindre end den daværende portostøtte. Beregninger for et par tidsskrifter antyder, at støtten kun beløber sig til omkring halvdelen af den tidligere støtte, når man tager portostigningen i betragtning. Selvom et tidsskrift skulle kunne få støtte, er det altså stadig kun en delvis støtte i forhold til tidligere.

Det må nævnes, at det er lykkedes enkelte videnskabelige tidsskrifter at få støtte via Bladpuljen. Det er imidlertid sket via administrative/organisatoriske tilfældigheder, og for meget opmærksomhed om et tidsskrift vil kunne få støtten til at forsvinde, som der findes aktuelt eksempel på.

---

³ Det er decideret forkert, når det i statusnotatet s. 31 er angivet, at "De to sidstnævnte kan dog modtage støtte, hvis der er tale om hobbypublikationer, videnskabelige publikationer eller politiske publikationer." I øvrigt er den gældende bekendtgørelse Betænkning 636 af 24/6 2008.

3 Tidsskriftsstøtte

Støtte til tidsskrifter, herunder de videnskabelige, gives på mange forskellige måder. Det ville være begrænsende for oversigten, hvis man kun så på deciderede "ordninger".⁴ Oversigten i det nedenstående vil søge at få flere områder med. Manglen på forskning gør det dog ikke muligt at få et tilnærmelsesvist nøjagtigt billede.

3.1 De to økonomier: pengeøkonomien og den sorte

Når vi taler om videnskabelige tidsskrifter er de økonomiske love helt anderledes end i alle andre områder af publicering: pengeøkonomien, altså regnskaberne, udviser kun en minimal del af de reelle udgifter ved et tidsskrift.

Dette skyldes, at en stor del af aktørerne omkring disse tidsskrifter arbejder "gratis" – en slags sort økonomi. Når et videnskabeligt tidsskrift i snit har rundt regnet 16.000 kr. i udgifter til en artikel, er der kun medtaget de udgifter, som tidsskriftets kasse må betale. Forfatteren har måske arbejdet en måned på at skrive og rette sin artikel; de 45.000 kr. til månedslønnen er betalt af vedkommendes institution. Redaktører, bedømmere og anmeldere har ligeledes arbejdet gratis, hvor vedkommendes institutioner har lagt måske ekstra 45.000 kr. oveni.⁵

Dette tilsyneladende lille økonomiske område med videnskabelige publicering vil derved i virkeligheden vise sig at være meget stort, hvis alle økonomiske forhold indregnes. Hvis f.eks. hele området økonomi fra regnskaberne beløb sig til 20 mio. kr., ville det med ovenstående tal dække over en økonomi på 132.500.000 kr.

Et meget alvorligt problem er ved at kunne konstateres i disse år. Danske forskere bliver på mange måder presset i deres forskning. Det er muligvis hensigtsmæssigt ud fra at vride de optimale ressourcer ud af forskerne – det skal ikke diskuteres her. Konsekvenserne er imidlertid entydige: hos de videnskabelige tidsskrifter meldes om en aftagende lyst til at bidrage til det organisatoriske og praktiske arbejde omkring redigeringen af tidsskrifter. De estimerede 132 mio. kr. er i disse år ved at blive kraftigt reduceret.

3.2 Offentlige tidsskrifter

Mange tidsskrifter udgives decideret af offentlige institutioner. Institutionerne er alt fra ministerier til offentligt støttede/offentligt drevne institutioner. Tidsskrifternes økonomi stammer i stor udstrækning fra institutionernes driftsbevillinger. I en del tilfælde suppleres økonomien dog med løssalg og abonnement.

Hvis vi nøjes med at se på de videnskabelige tidsskrifter, så findes der mindst 86 tidsskrifter af denne type. Videnskabsministeriets "Humaniora" og Undervisningsministeriets "Uddannelse" ligger tættest på statsinstitutionerne, og så er der et vidt spektrum ud til stiftsårhbøger fra de kirkelige stifter og årbøger/tidsskrifter fra de lokalhistoriske museer.

---

⁴ Hvilket er tilfældet s. 42 i statusnotat.

⁵ Fænomenet er beskrevet i Jørgen Burchardt: "Fra universitet til samfund", s. 46 ff. Disse tal for danske forhold stemmer overens med tilsvarende fra Australien og England jfr. John Houghton "Economic implications of alternative scholarly publishing models: Exploring the costs and benefits", 2009.

Økonomien i disse tidsskrifter ligger med en meget løs estimering på i snit 320.000 kr. Dette beløb er uden forfattere eller redaktørers arbejdstid, men med udgifter til sekretærhjælp m.v. (mange af disse udgifter indgår i institutionens naturalieøkonomi ved f.eks. at sekretærer betalt af institutionen arbejder gratis for tidsskriftet). Hele området vil derfor omfatte et offentligt "tilskud" på 27.520.000 kr.⁶ Muligvis vil dette beløb være hen ved dobbelt så stort, idet der findes meget generøse offentlige institutioner, som udsender deres tidsskrift i langt større oplag end det gennemsnitlige mere sparsommelige tidsskrift.

Det må understreges, at ikke alle disse tidsskrifter kan henregnes til kategorien "propagandaskrift" for vedkommende institution af mere tvivlsomt videnskabelig kvalitet. Mange tidsskrifter har en bred sammensat redaktion og fungerer på samme måde som de egentlige uafhængige videnskabelige tidsskrifter.

3.3 Forskningsrådsstøttede tidsskrifter

Alle forskningsråd giver støtte til tidsskrifter under en eller anden form. Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation er det største med støtte til ca. 32 tidsskrifter. Støtten bliver givet som treårige bevillinger, hvorfor man skal følge bevillingerne over tre år for at få det samlede antal tidsskrifter.

Forskningsrådet for Samfund og Erhverv giver tilsvarende støtte til nogle enkelte tidsskrifter.

Flere, måske alle, øvrige forskningsråd giver (mærkeligt nok kun) støtte til populærvidenskabelige tidsskrifter.

Det må nævnes, at den ydede støtte ikke mere er det værd, den tidligere har været. På grund af ideologisk rabiate Open Access tilhængeres lobby har Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation over hovedet på tidsskrifterne indført den regel, at de skal levere deres artikler gratis efter et år. Da de fleste tidsskrifter er afhængige af løssalg og abonnenter, vil det for mange tidsskrifters vedkommende faktisk blive en underskudsforretning at få tilskud. Typisk vil et tilskud være på 40.000 kr., mens det tabte kan være det dobbelte.⁷

3.4 Øvrige støtte

Det er ikke muligt at angive al den øvrige støtte, som videnskabelige tidsskrifter kan opnå. Det antydes i statusnotatet⁸, at der findes en lang række andre støtteformer.

Indtil vi får en egentlig videnskabelig undersøgelse af de videnskabelige tidsskrifters økonomi, må et estimat bygge på et kvalificeret skøn. Hvis landets 625 videnskabeligt formidlende tidsskrifter fratrækkes de hidtil nævnte ca. 125 tidsskrifter, og de tilbageværende 500 får et offentligt tilskud på i snit 20.000 kr., vil der være en støtte på i alt 10 mio.⁹ Stadig ville dette beløb kun udgøre en del af de reelle udgifter ihukommende den sorte økonomi.

⁶ Der er taget udgangspunkt i de udgifter, som mindre danske videnskabelige tidsskrifter årligt har på 350.000 kr. Her er fratrukket en indtægt på 30.000 kr. i snit, hvorfor udgifterne pr. tidsskrift herved er 320.000 kr. årligt. Beregningerne stammer fra Jørgen Burchardt: "Barrierer for Open Access. Hvorfor al videnskab af kvalitet endnu ikke er på nettet", i DF Revy, nr. 7, 2008.

⁷ Jørgen Burchardt: "Er forskningsrådets politik 'gratis frokost' eller ej?", i: Videnssamfundet.dk 2008.

⁸ S. 44: "tidsskrifter om teater, musik, film, pædagogik og undervisning, der kan opnå støtte ad anden vej".

⁹ Ifølge Burchardt: "Barrierer for Open Access", er den offentlige støtte til tungere videnskabelige tidsskrifter i størrelsesordenen knap 50.000 kr.;

4 Det offentliges abonnement

I modsætning til aviser og TV betyder indtægter på abonnement meget for de videnskabelige tidsskrifter. 200 abonnenter færre for en avis med et oplag på 50.000 betyder alt andet lige ikke så meget som for et videnskabeligt tidsskrift med i alt 1.200 abonnenter. I sidstnævnte tilfælde vil det tit være forskellen på at leve eller ophøre.

4.1 Bibliotekers abonnement

Biblioteker har traditionelt været betragtet som en god type abonnent for et videnskabeligt tidsskrift, idet de har betalt til tiden og aldrig opsagde deres abonnement. De var en relativ stor andel af abonnenterne, som herved gav en sikkerhed.

Denne situation er nu blevet historie. Der findes ingen videnskabelige undersøgelser af hvor mange biblioteks abonnementer, som tidsskrifterne har mistet, men det må antages at ligge i størrelsesordenen 50 % i løbet af de seneste 25 år.¹⁰ I snit udgør bibliotekernes andel af et tidsskrifts abonnementmasse i dag 7 %, ¹¹ hvilket antyder et tab på 7 % af abonnenterne.

4.2 Offentlige institutioners abonnement

Indtægter fra abonnenter fra andre offentlige institutioner er tilsvarende faldet. Heller ikke her findes der nogen videnskabelige undersøgelser, men langt mere end en halvering er ikke usandsynlig.

Antallet af administrative enheder i landet er kraftigt blevet reduceret i forbindelse med Strukturreformen i 2007. Alene antallet af kommuner og amter – og herved deres institutioner – er blevet formindsket til næsten en tredjedel.

Ved siden af denne udvikling har der for videnskabelige tidsskrifter været en generel nedgang i antallet af abonnenter takket være bibliotekernes effektive levering af artikler. Denne udvikling er stadig i udvikling, og det må formodes, at også offentlige institutioner fravælger abonnement, når tilgang til et tidsskrifts artikler ikke mere er afhængig af et abonnement, men kan bestilles fra næsten dag til dag. Senest har Bibliotek.dk i januar 2009 tilbudt at levere gratis digitale kopier af danske videnskabelige tidsskrifters artikler selv i den periode, hvor et tidsskrift skal tjene sine indtægter hjem. Ordningen har ikke været drøftet med tidsskrifterne men er blevet kringlet over for en svag part.

5. Indtægter for brug ved undervisning

Brugen af videnskabelige artikler især inden for undervisningssektoren har de seneste år betydet en kraftig stigning i honoreringen takket være copyright bestemmelserne, som de administreres af CopyDans sektion

---

¹⁰ Ifølge Helge Scheuer Nielsen: "Bogens magi, p.t. bortkommet", 2008, er indkøbet af bøger halveret fra 1982 til 2007, hvilket hang sammen med en halvering af antallet af udlånssteder. Det må formodes, at antallet af abonnenter nogenlunde har fulgt samme udvikling.

¹¹ Jørgen Burchardt: "Fra universitet til samfund", 2007, s. 52.

Tekst & Node. Hidtil har det drejet sig udelukkende om kopiering af trykte publikationer, men fremover vil det også omfatte brug af digitale kopier.

Det er anseelige beløb, der bliver opkrævet og udbetalt. I 2008 beløb det sig til 177 mio. kr.

Dette beløb skal dog (efter fratrækning af div. beløb) deles mellem forfattere og udgivere, hvorfor udgiverne maksimalt vil kunne råde over knap 90 mio. kr.

5.1 Videnskabelige tidsskrifters andel

Hvor stor en andel af disse knap 90 mio. kr., som de videnskabelige tidsskrifter modtager, er vi ikke klar over. CopyDan har nægtet at give indsigt i fordelingen af dette beløb. Dette samfundsvigtige spørgsmål er vi således ikke i stand til at svare på.

Størstedelen af indtægterne går (vistnok) til de journalistiske medarbejdere på aviser. Der findes dog mange tidsskrifter i den mest seriøse ende af de videnskabelige tidsskrifter, som modtager typisk 80.000 kr. om året. Der er tilmed eksempler på tidsskrifter med mere end 200.000 kr. i indtægter. Når et gennemsnitligt tidsskrift i den bedste ende har en omsætning på ca. 350.000 kr., betyder denne indtægt selvfølgelig både at tidsskriftet kan eksistere og at dets kvalitetsniveau kan opretholdes.

5.2 Videnskabelige tidsskrifter rammes gennem Open Access

De danske videnskabelige tidsskrifter formodes at miste store dele af disse kopieringsindtægter som følge af en utilsigtet men indirekte følge af indførslen af Open Access (hvor tidsskriftet lægger sine artikler på nettet for gratis download, evt. efter et års spærretid).

Ganske vist ændres de juridiske forhold omkring undervisningsinstitutionernes kopiering ikke, men i praksis må man forvente en kraftig reduktion. Tidligere skete den fysiske kopiering på en kopimaskine ud fra det lokale biblioteks eneste eksemplar af et tidsskrift. Fremover forventes de studerendes brug at ske ved at de følger links i undervisningens digitale litteraturliste og kopierer direkte fra deres egen printer. Der er ingen begrundelse for mere at skulle lave bureaukratisk administrerbare kompendier.

Det må nævnes, at udviklingen befordres af rabiate tilhængere af Institutional Repositories til at underminere forlagenes magt.¹² En af strategierne for fundamentalisterne er at tvinge institutionerne til at fratage forlagene deres rettigheder. Forskernes artikler kan derfor snart risikere at ligge til gratis download trods udgiverens forsøg på at sikre sig den basale indtægt. Herved er der ikke tale om offentlig mediestøtte men om det modsatte: offentligt medietyveri.

At ting ligger gratis på nettet er set fra undervisningsinstitutionernes side – og vel også samfundet generelt – ønskværdigt. Hvis det offentlige fortsat ikke støtter, vil bivirkningen blot være, at de danske tidsskrifter mister den sidste rest af deres økonomiske bæredygtighed og skubbes ud i tidsskriftdødens massegrav.

---

¹² Mikael Elbæk er ansvarlig for DEFF's program om OA Selvarkivering. Han refererer i "Selvarkivering for min eller din skyld?" (paper, udgave 5/2 2009) til Raymond Crow, som i 2002 henviser til, at institutional repositories skal bygge på at fravriste forlagene deres monopol. At de danske tidsskriftsudgivere er små, meget fattige, udgives af forskere og at blot den mindste økonomiske forringelse truer deres eksistens, er ikke noget forfatteren finder anledning til at overveje.